

The life course, gender and alcohol use

Citation for published version (APA):

Neve, R. J. M. (1998). *The life course, gender and alcohol use*. [Doctoral Thesis, Maastricht University]. Maastricht University. <https://doi.org/10.26481/dis.19980130rn>

Document status and date:

Published: 01/01/1998

DOI:

[10.26481/dis.19980130rn](https://doi.org/10.26481/dis.19980130rn)

Document Version:

Publisher's PDF, also known as Version of record

Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license above, please follow below link for the End User Agreement:

www.umlib.nl/taverne-license

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

repository@maastrichtuniversity.nl

providing details and we will investigate your claim.

Samenvatting.

In dit proefschrift, waarin alcoholgebruik en aan alcohol gerelateerde problemen worden onderzocht in relatie tot verschillende aspecten van de levensloop en naar geslacht, zijn globaal drie delen te onderscheiden. Het eerste gedeelte bevat artikelen over ontwikkelingen in alcoholgebruik in de loop van de jaren, zoals geregistreerd door middel van verkoopcijfers, maar vooral door survey-onderzoek. In Nederland zijn sinds 1958 surveys gehouden bij steekproeven uit de algemene bevolking. In het tweede gedeelte zijn artikelen opgenomen die ingaan op alcoholgebruik in relatie tot specifieke, aan geslacht en levensfase gebonden rollen. Het derde deel bevat artikelen die een vergelijking maken tussen oudere en jongere probleemdrinkers. Alle drie de delen van het proefschrift zullen hierna kort worden besproken.

In de ontwikkeling van het alcoholgebruik in Nederland sinds de jaren '50 zijn twee perioden te onderscheiden. Tot ongeveer 1980 was er sprake van een zeer sterke toename van de per capita consumptie van alcohol in de vorm van bier, wijn en gedestilleerd. Sinds 1980 is het alcoholgebruik gestabiliseerd en er is zelfs een kleine daling opgetreden, die echter in geen verhouding staat tot de stijging van eerdere jaren. In dezelfde periode deed zich een drastische verandering in de leeftijdsopbouw van de (Nederlandse) bevolking voor, die bekend is onder de namen 'ontgroening' en 'vergrijzing'. Een andere verandering die zich voordeed in de samenleving betrof de positie van vrouwen. Het aantal kinderen per vrouw is sterk gedaald, de leeftijd bij geboorte van het eerste kind sterk gestegen. Tegelijk hebben grote aantallen vrouwen zich op de arbeidsmarkt begeven.

Een van de eerste onderzoeksvragen van het project was of degenen, die begonnen zijn met drinken in de periode van sterke stijging van het alcoholgebruik, ook op latere leeftijd door zouden gaan met relatief 'zwaar' drinken. Dit zou op korte termijn kunnen leiden tot een extra toename in het aantal oudere 'probleemdrinkers', bovenop de toename die al verwacht kan worden op grond van de vergrijzing van de bevolking. Uit de gepresenteerde analyses blijkt echter dat van een dergelijk 'cohort-effect' geen sprake is. In alle leeftijdskategorieën was sprake van een stijging van de zelf gerapporteerde consumptie, die in hoge mate overeenkomt met de trend in de per capita consumptie (verkoopgegevens). Er was dus vooral sprake van 'periode-effect'. Een afzonderlijk aspect van drinkgedrag wordt gevormd door het niet-drinken. Het percentage niet-drinkers is in Nederland zeer stabiel in de tijd en het blijkt vooral met leeftijd samen te hangen. Het percentage niet-drinkers bereikt in alle jaren waarin het onderzoek werd gehouden een minimum in de leeftijdskategorie tussen 20 en 30 jaar, waarna het toeneemt met de leeftijd. In de jongste leeftijdsgroep is dus een categorie die pas na het twintigste jaar alsnog zal beginnen met drinken. Al met al lijkt er geen reden voor grote ongerustheid met betrekking tot het drinkgedrag van ouderen in de komende decennia, gegeven de afwezigheid van cohort effecten, de licht dalende trend in consumptie en de stabiliteit in het percentage niet-drinkers.

Speciale aandacht is ook gegeven aan verschillen tussen mannen en vrouwen. In een eerste trend-analyse bleek dat onder vrouwen, met name in de oudste leeftijdskategorieën, de stijging van de alcoholconsumptie was voortgezet, ook nadat de stabilisering in de totale per capita consumptie was ingezet. Dit zou kunnen duiden op een

systematische verkleining van de verschillen in drankgebruik tussen mannen en vrouwen, hetgeen in overeenstemming zou zijn met de zg. convergentie-hypothese. Deze uit de VS afkomstige hypothese voorspelt dat vrouwen, naarmate zij meer overeenkomst met mannen gaan vertonen in hun positie in de samenleving, ook meer overeenkomst met mannen zullen gaan krijgen in termen van criminaliteit, en gebruik van alcohol en drugs. Aan de hand van een beschrijving van concrete veranderingen in de maatschappelijke positie van vrouwen, ten aanzien van werk, relatie, gezin, en kinderen, zijn een aantal specifieke hypothesen geformuleerd welke getoetst zijn aan de ter beschikking staande survey gegevens. Enige convergentie werd gevonden in de gegevens voor de tweede helft van de jaren '80. Deze ontwikkeling bleek bij nadere beschouwing vooral gebaseerd op een daling in het alcoholgebruik bij hoger opgeleide mannen enerzijds, en een stijging bij vrouwen boven 40 jaar anderzijds. Voor deze laatstgenoemde groep geldt dat het gaat om vrouwen die traditioneel (zeer) weinig alcohol gebruiken, en van wie het gebruik zeer matig genoemd kan worden. Hieruit is geconcludeerd dat er geen reden is voor speciale preventieve maatregelen gericht op deze groep, hoewel een voortgaande stijging van consumptie toch wel zou kunnen leiden tot een toename van aan alcohol gerelateerde problemen.

In het tweede deel van het proefschrift staan sociale 'rollen' van mannen en vrouwen centraal. Twee perspectieven werden gehanteerd: roltheorie en attitudes ten aanzien van de rollen van mannen en vrouwen. De verwachting was dat verschillen in alcoholgebruik tussen mannen en vrouwen kleiner zijn in groeperingen waarin vrouwen en mannen in meer algemene zin worden gezien als gelijken in rechten en plichten. Daarom werd een meetinstrument 'Houding ten aanzien van vrouwenemancipatie' opgenomen in een studie onder de algemene bevolking van de provincie Limburg. Uit de resultaten bleek dat mannen met een traditionele benadering van vrouwenemancipatie minder vaak geheelonthouder zijn en vaker grotere hoeveelheden alcohol gebruiken (meer dan zes glazen). Vrouwen bleken juist minder consumptie te rapporteren en vaker niet te drinken. Het ging echter om marginale verschillen. De attitude ten aanzien van vrouwenemancipatie hangt eerder samen met de keuze al of niet te drinken dan met het consumptieniveau onder drinkers. Het effect van basiskenmerken als leeftijd en sociale klasse op sekseverschillen bleek slechts voor een zeer gering gedeelte gemedieerd te worden door verschillen in attitude ten aanzien van vrouwenemancipatie. Een model afgeleid van roltheorie wordt slecht marginaal beïnvloed door de opname van attitude ten aanzien van vrouwenemancipatie. Roltheorie blijkt een aanzienlijk belangrijkere verklarende factor te zijn. Roltheorie is gebruikt bij het uiteenleggen van verschillen tussen mannen en vrouwen en als analysekader voor de levensloop.

Binnen de roltheorie worden positierollen onderscheiden van 'statusrollen', welke gerelateerd zijn aan elementaire eigenschappen van individuen, zoals geslacht, leeftijd, ethniciteit, sociale status, etc. Zowel status- als positierollen zijn theoretisch van belang voor de studie van alcoholgebruik. Statusrollen zijn gerelateerd aan bepaalde leefstijlen, waarbinnen alcoholgebruik in zijn verschillende aspecten, zoals de keuze van soorten drank, de gelegenheden waarbij gewoonlijk wordt gedronken en ook de hoeveelheid die bij een gelegenheid wordt genuttigd, een rol kan spelen. Statusrollen

bleken van belang bij de studie van sekseverschillen in alcoholgebruik. Bij de analyse van verschillen tussen mannen en vrouwen werd aanvankelijk verwacht dat deze verschillen zouden afnemen met oudere leeftijd. Dit bleek echter niet het geval. Wel is sprake van kleinere sekseverschillen in alcoholgebruik onder mensen met een hogere sociale status. Positierollen zijn vooral van belang bij de studie van alcoholgebruik in relatie tot de levensloop. Vanuit een sociologische optiek wordt de levensloop van mannen en vrouwen gezien als een opeenvolging van sociale posities in verschillende domeinen, waarvan relatie, gezin en arbeid de belangrijkste zijn. Aan deze sociale posities, zoals 'vader', 'echtgenote' of 'afdelingschef' zijn bepaalde verwachtingen en verplichtingen verbonden, die aangeduid worden als 'positierollen'. Positierollen zijn - vergeleken met statusrollen eerder gedefinieerd in termen van verantwoordelijkheden en verplichtingen, die zich meestal slecht verhouden met alcoholgebruik. Daarom werd verwacht dat een grotere mate van maatschappelijke verantwoordelijkheid, tot uiting komend in een of meer positierollen, samenhangt met een lager alcoholgebruik. Het verband tussen positierollen en alcoholgebruik is in dit proefschrift zowel cross-sectioneel als longitudinaal onderzocht. Het onderzoeken van verbanden in gegevens over een 'dwarsdoorsnede' van de bevolking op een bepaald moment geeft informatie over verschillen tussen categorieën personen. Door middel van longitudinaal onderzoek wordt de tijdsdimensie ingebracht. Ook het effect van veranderingen in positierollen op individueel niveau (*roltransities*) kan dan worden onderzocht.

Het effect van verschil in positierollen op alcoholgebruik bleek te variëren naar geslacht en naar specifieke aspecten van alcoholgebruik. Vrouwen die gehuwd zijn of samenwonen blijken meer te drinken dan andere vrouwen. Bij mannen is dit juist andersom: mannelijke vrijgezellen drinken meer dan gehuwde of samenwonende mannen. De achtergrond van dit resultaat wordt ongetwijfeld gevormd door het gegeven dat mannen een veel hoger gemiddeld alcoholgebruik kennen dan vrouwen. Een effect van het hebben van werk werd gevonden bij mannen: mannen met een baan drinken aanzienlijk meer dan mannen die werkloos of arbeidsongeschikt zijn. Tevens werd onderzocht of er verschil tussen sociale posities bestaat in negatieve gevolgen van alcoholgebruik, onder constanthouding van het volume van alcoholgebruik. Bij mannen bleken dergelijke effecten voor te komen: mannen die kinderen hebben en mannen met een baan hebben minder last van nadelige effecten van alcoholgebruik dan andere mannen, ook als die evenveel alcohol gebruiken.

Bij de longitudinale analyses werd een onderscheid gemaakt tussen *roltransities* op jongere en op oudere leeftijd. Deze analyses lieten zien dat mensen die trouwen en/of kinderen krijgen minder gaan drinken. Bij *transities* op oudere leeftijd is als regel sprake van het verlies van sociale posities door pensionering, vertrek van kinderen uit de ouderlijke woning en het overlijden van de partner. Door sommige onderzoekers is gesteld dat deze gebeurtenissen een risico voor verhoogd alcoholgebruik. De resultaten van deze studie lieten echter zien dat eerder het tegenovergestelde het geval is: verlies van sociale rollen lijkt gepaard te gaan met minder drankgebruik.

Het derde deel van het proefschrift behandelt het thema alcohol en levensfase met de nadruk op mensen die in behandeling zijn voor problemen met alcohol. Door

omstandigheden zijn in deze laatste studies alleen mannen opgenomen, en moest een vergelijking naar geslacht achterwege blijven. Hierbij staat de vraag centraal of oudere probleemdrinkers een specifieke groep vormen in termen van aard en intensiteit van de problemen, achtergronden en noodzakelijke behandeling. Hiertoe werd een vergelijking gemaakt tussen cliënten van het Consultatiebureau voor Alcohol en andere Drugs (CAD) van 50 jaar en ouder, en cliënten uit de modale leeftijdscategorie, van 30 tot 45 jaar.

Verschillen tussen beide groepen in termen van consumptieniveau, frequentie van zwaarder drinken, en aan alcohol gerelateerde problemen bleken parallel te lopen aan verschillen tussen leeftijdsgroepen in de algemene bevolking, zij het op een aanzienlijk hoger niveau. Ouderen drinken minder dan jongeren en hebben eveneens minder problemen. In het bijzonder oudere cliënten die rapporteerden op latere leeftijd te zijn begonnen met zwaar drinken, bleken minder vaak afkeuring te ondervinden van hun omgeving. Een onverwacht resultaat was dat er geen verschil was in aan alcohol toegeschreven gezondheidsklachten.

Opvallende overeenkomsten werden eveneens gevonden in de lengte van de behandelingscarrière, en in het aantal jaren dat was verstreken sinds de cliënt zichzelf realiseerde een alcoholprobleem te hebben. Zowel oudere als jongere cliënten zeiden dat er verschillende jaren verstreken tussen het moment dat men zich realiseert een alcoholprobleem te hebben en de eerste intake voor behandeling. Naarmate dit moment meer recent was, bleek de periode die verstrijkt voordat tot behandeling wordt besloten overigens korter.

In deze studie werd speciale aandacht besteed aan de drinkcarrière van deze CAD cliënten. De data hiervoor werden verzameld door middel van een retrospectief interview, de Lifetime Drinking History, waarin het alcoholgebruik globaal wordt gevolgd over het hele leven van de respondent. Hierbij wordt de drinkcarrière in fasen ingedeeld, welke gemarkeerd worden door gebeurtenissen, die naar het oordeel van de respondent zijn drinkgedrag hebben beïnvloed. In deze vergelijking werden niet alleen oudere CAD cliënten en hun tegenvoeters uit de modale leeftijdsgroep betrokken, maar eveneens een groep ouderen uit de algemene bevolking met een drinkpatroon dat niet gepaard gaat met problemen.

Vergeleken met jongere probleemdrinkers rapporteerden ouderen minder fasen in hun drinkcarrière, latere leeftijd waarop men voor het eerst met enige regelmaat ging drinken, en latere aanvang van zwaar alcoholgebruik.

Er bleek een onderscheid gemaakt te kunnen worden in oudere cliënten met een vroege en met een late aanvang van het alcoholprobleem. In de literatuur wordt gesuggereerd dat alcoholproblemen die op latere leeftijd hun aanvang nemen vaak gerelateerd zijn aan stress door levensgebeurtenissen op oudere leeftijd, zoals verlies van baan en verlies van partner. Daarom wordt wel gesproken van 'reactief probleemdrinken'. De oudere probleemdrinkers met late aanvang van het alcoholprobleem waren relatief vaak van mening dat hun alcoholprobleem ontstaan was in samenhang met een echtscheiding of andere negatieve levensgebeurtenis, zoals overlijden van de partner. Opvallend was dat de eerste fasen van de drinkcarrière van oudere probleemdrinkers met een vroege aanvang sterk overeenkwam met de vroege drinkcarrière van jongere probleemdrinkers. Bij oudere probleemdrinkers met late

aanvang bleek de vroege drinkcarrière sterk overeen te komen met die van leeftijdgenoten met een 'gangbaar' drinkpatroon. De conclusie kan worden getrokken dat er een groep oudere probleemdrinkers met late aanvang van het alcoholprobleem bestaat. Deze groep vertoont tekenen van 'reactief' probleemdrinken, en ontwikkelde ernstige alcoholproblemen bij een relatief lage consumptie. Deze groep kan mogelijk belang hebben met een specifieke benadering vanuit de hulpverlening.